

Irano-Islamic Research in Politics, Vol.4, No2, 92-121

A Comparative Study of the Mythical Confrontation of Kay Kāvus and Zeus with the Realm of Power (Based on Jean Shinoda Bolen's Archetypal Typology Theory)¹

Maryam Jamshidi²

Behrouz Atooni³

Reza Fahimi⁴

Abstract

Iran and Greece—two civilizations with long and distinguished historical trajectories—are rich in myths and archetypes whose names and functions are preserved in ancient epics and canonical texts. Such myths may be understood as expressions of the collective unconscious. Kay Kāvus (Kai Kāvus) and Zeus are among the most prominent mythic figures and archetypes in the Iranian and Greek traditions, each occupying a central place in the mythological corpora of their respective cultures. This study therefore seeks to examine the conduct of these two celebrated figures within the sphere of power and to address the following question: according to Jean Shinoda Bolen's typological theory of archetypes, what similarities and differences characterize the ways in which Kay Kāvus and Zeus exercise and conceptualize power? Employing a comparative method, the findings indicate that, from the perspective of Bolen's typology—particularly the Zeus and Ares archetypal patterns—both figures appear as ambitious, capable, expansionist, and authority-seeking rulers who, during their reigns, encounter significant challenges from rivals. Yet, unlike Kay Kāvus, Zeus shares sovereignty with his brothers. Kay Kāvus emerges as an autocratic and imprudent monarch—emotional, ungrateful, distrustful of advisers and

¹. Received: 13/11/2024; Accepted: 14/01/2025; Printed: 04/04/2025

². Student of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Qom, Iran. jamshidim27@gmail.com

³. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Qom, Iran. (Corresponding Author) behrooz.atooni@iau.ac.ir

⁴. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Qom, Iran. fahimi@iau-saveh.ac.ir

elders, and frequently unable to grasp the implications of unfolding events—who treats power as an end in itself for the satisfaction of personal ambition. Zeus, while more attentive than Kay Kāvus to governance, the maintenance of order, and the extension of justice, nonetheless exhibits pronounced Ares-like tendencies; episodes of escalating violence and fear of challengers such as Prometheus propel him toward rash decisions that include the spread of suffering among humankind and the unleashing of catastrophic punishment. Myths are symbolic narratives, typically of uncertain origin and at minimum rooted in tradition, that appear closely linked to religious belief while often intersecting with accounts treated as historically meaningful. They recount the actions of gods or superhuman beings yet are received as intelligible reflections of ordinary human experience. Regardless of the extent to which their events contravene natural law or everyday expectation, myths present themselves as authoritative and true narratives. The term “myth” derives from the Greek mythos, a word whose semantic range extends from “word” and “utterance” to “story” and “legend,” and whose unquestioned authority has frequently been contrasted with logos, that which is subject to rational argument and proof. Across linguistic traditions, cognate terms for myth have conveyed meanings ranging from “tale” or “marvel” to “report” and even “thought”. Psychoanalytic and depth-psychological approaches have underscored the anthropological and psychological significance of myth. Sigmund Freud regarded myths as residues of the imaginative life of peoples—transformed wishes and dreams that symbolically encode human desires, impulses, and experiences. Through narrative, myths both rationalize and mirror behavior and affect, thereby facilitating deeper insight into human nature. Carl Gustav Jung further elaborated this perspective by conceptualizing myths as crucial instruments for understanding the collective unconscious. In his view, myths not only represent cultural formations but also illuminate enduring inner structures of the psyche. Archetypal images and symbols recur across traditions with relatively stable configurations; while details vary, the overarching narrative patterns remain strikingly consistent. Jung maintained that ancient legends persist within the psychic life of contemporary individuals “Archetype,” the Persian rendering of which corresponds to Jung’s original term, designates those deeply embedded narrative and symbolic patterns that, having traversed the thresholds of individual and collective consciousness, acquire enduring cultural authority. Mythic figures and episodes that exert lasting formative influence come to embody cosmological and behavioral templates. In this sense, myths and archetypes register persistent psychological and spiritual needs, functioning

as repositories of recurrent human dispositions. Both Iran and Greece, as ancient cultural spheres, possess exceptionally rich mythological and archetypal repertoires. Foundational works such as Ferdowsi's Shāhnāmeḥ and Homer's Iliad and Odyssey—texts of global renown—narrate the lives, dispositions, and deeds of divine and heroic figures. Within these corpora, Kay Kāvus and Zeus rise to kingship and preside over their respective realms for extended periods. Given their prominence as archetypal sovereigns, this study draws upon Jean Shinoda Bolen's psychological typology to compare and interpret their modes of action within the domain of power, asking which archetypal configurations their conduct most closely exemplifies. The results demonstrate that myths and archetypes may simultaneously exhibit convergent and divergent features—a pattern evident in the cases of Kay Kāvus and Zeus. From the standpoint of Bolen's framework, Kay Kāvus displays a hybrid configuration of commendable and censurable traits. Ancient and medieval sources portray him as combining elements of the Zeus archetype with pronounced Ares-like tendencies. Ferdowsi's evaluative stance toward Kay Kāvus's exercise of power is largely negative, emphasizing his autocracy and ingratitude toward champions such as Rostam. His imprudent decisions—most notably the ill-fated campaign against the demons of Māzandarān—jeopardize political stability; he disregards the counsel of wise elders like Zāl and Gudarz, is deceived through credulity, aspires hubristically to dominion over the heavens only to suffer a humiliating fall, and, by yielding to Sudābeh's insinuations, consigns his son Siyāvash to death. Collectively, he epitomizes an amalgam of excessive ambition, volatility, avarice, resistance to counsel, suspicion, bellicosity, poor judgment, and impulsive emotionality—traits largely sedimented within the Ares archetypal pattern. Zeus, like Kay Kāvus, exhibits a dual configuration that combines Zeus-like sovereignty with Ares-like aggression. He is similarly power-seeking and reluctant to acknowledge any superior within the cosmic hierarchy, though—unlike Kay Kāvus—he apportions authority among his brothers. While striving to maintain order and administer justice, Zeus nevertheless demonstrates episodes of severity and martial disposition; abrupt, sometimes harsh decisions contribute to the proliferation of suffering in the human world. He also punishes rivals—most notably Prometheus—whose benefactions to humanity challenge his supremacy. In sum, archetypes and myths such as those embodied by Kay Kāvus and Zeus function as symbolic condensations of the collective unconscious, generating recurrent narrative patterns across cultures. They encode models of action, disposition, and authority that remain psychologically legible because they

mirror enduring features of human conduct. Mythic worlds, like the human world, are morally variegated—composed of interwoven virtues and vices. Accordingly, the deeds of Kay Kāvus and Zeus, though cast in superhuman form, articulate patterns of behavior recognizable in everyday human experience, and their archetypal profiles illuminate the ambivalent dynamics that accompany the pursuit and exercise of power.

Keywords: Myth, Kay Kāvus, Zeus, Archetype, Power, Bolen

سیاست‌پژوهی اسلامی ایرانی، سال چهارم، شماره دوم (پیاپی سیزدهم)، بهار ۱۴۰۴، ۹۲-۱۲۱

بررسی تطبیقی مواجهه اسطوره کی‌کاووس و زئوس با حوزه قدرت (نظریه تیپ‌شناسی بولن)^۱

مریم جمشیدی^۲

بهروز اتونی^۳

رضا فهیمی^۴

چکیده

ایران و یونان با سبقت تاریخی و تمدنی دیرپا، مملو از اسطوره‌ها و کهن‌الگوهای هستند که نام و عملکرد آنها در منظومه‌ها و متون قدیم درج شده است. این اسطوره‌ها به منزله ناخودگاه جمعی ما عمل می‌کنند. کی‌کاووس و زئوس دو نفر از اسطوره‌ها و کهن‌الگوهای ایران و یونان هستند که جایگاه مهمی در متون اسطوره‌ای این دو تمدن دارند. بنابراین، پژوهش درصدد شناخت عملکرد کی‌کاووس و زئوس، دو اسطوره مشهور ایرانی و یونانی، در حوزه قدرت است و این پرسش را مطرح می‌کند که بر اساس نظریه تیپ شخصیتی جین شینودا بولن، عملکرد این دو اسطوره در حوزه قدرت چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی با هم دارد؟ پژوهش با استفاده از روش مقایسه‌ای انجام گرفت و یافته‌های تحقیق مبین آن است که از منظر تیپ شخصیتی زئوس و آرسی بولن، کی‌کاووس و زئوس، پادشاهانی قدرت‌طلب، توانا، پرورج و ریاست‌جو هستند. هر دو در دوره پادشاهی با چالش‌هایی از طرف رقیبان مواجه می‌شوند. زئوس برخلاف کی‌کاووس قدرت را با برادرانش تقسیم می‌کند. کی‌کاووس پادشاهی مشورت‌ناپذیر، کم‌خرد، خودکامه، احساساتی، قدرشناس، بدبین به اطرافیان و بزرگان ایران‌زمین و ناتوان در درک پیشامدهای روزگار است و قدرت را فی‌نفسه برای ارضای حس جاه‌طلبی خود می‌داند. زئوس هم با وجود اینکه برخلاف کی‌کاووس در تدبیر امور، گسترش عدالت و نظم اجتماعی کوشاست، اما رگه‌هایی از کهن‌الگوی ارسی در رفتارش هویداست و خشونت فزاینده، هراس از انسان‌ها و اسطوره‌هایی مانند پرومته، او را به وادی تصمیمات نابخردانه‌ای مانند گسترش شر در جهان و سرازیر کردن سیل برای نابودی بشر می‌کشاند.

واژگان کلیدی: اسطوره، کی‌کاووس، زئوس، کهن‌الگو، قدرت، بولن.

مقدمه

۱. تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۸/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۵؛ تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۱/۱۵

۲. دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. jamshidim27@gmail.com

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول) behrooz.atooni@iau.ac.ir

۴. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. fahimi@iau-saveh.ac.ir

اسطوره‌ها روایتی نمادین و معمولاً با منشأ ناشناخته و دست‌کم سنتی هستند که ظاهراً با اعتقادات مذهبی پیوند دارند و با حوادث واقعی مرتبط هستند. اسطوره‌ها روایت‌های خاصی از خدایان یا موجودات فوق‌بشری هستند، اما به عنوان تجربیات عادی بشر درک می‌شوند. هر اسطوره‌ای، صرف‌نظر از اینکه وقایع نقل‌شده چقدر با قانون طبیعی یا تجربه عادی مغایرت دارد، خود را به‌عنوان روایتی معتبر و واقعی نشان می‌دهد. کلمه اسطوره از واژه یونانی mythos برگرفته شده و دارای طیفی از معانی از «کلمه»^۱ تا «گفتن»^۲ و «داستان»^۳ تا «افسانه/ قصه»^۴ است. اعتبار بی‌چون‌وچرای اسطوره‌ها را می‌توان در مقابل لوگوس قرار داد؛ مفهومی که اعتبار یا حقیقت آن قابل استدلال و اثبات است (Buxton&Boll, 2024:1).

واژه اسطوره به زبان پارسی افسانه و سخن باطل، در زبان تازی به سخنان بی‌بنیاد و اعجاب‌آور، در زبان یونانی به خبر و در زبان هند و اروپایی اندیشیدن معنا می‌دهد (کزازی، ۱۳۸۸، ۲). زیگموند فروید اساطیر را ته‌مانده خیال‌پردازی افکار اقوام و ملل مختلف در حیات بشریت می‌دانست. به عقیده فروید، اسطوره‌ها همان آرزوها و رؤیاهای دگرگون‌شده هستند. او باور داشت اسطوره‌ها نمایانگر افکار، تمایلات و تجربه‌های انسانی هستند که به صورت سمبلیک در قالب داستان‌ها و افسانه‌ها تجلی می‌یابند. فروید اعتقاد داشت اسطوره‌ها از طریق قصه‌گویی، توجیه‌کننده و منعکس‌کننده رفتارها و احساسات هستند و به تفهیمی عمیق‌تر از طبیعت انسانی کمک می‌کنند. علاوه بر فروید، نظریه‌پردازان دیگری ازجمله کارل گوستاو یونگ، روان‌شناس سوئیسی، به جنبه‌های روان‌شناسی اسطوره پرداختند. یونگ، روان‌شناس برجسته قرن بیستم، با بررسی عمیق اسطوره، آنها را به عنوان ابزارهای روان‌شناختی مهم در درک ناخودآگاه جمعی معرفی کرد. او بر این باور بود که اسطوره‌ها نه‌تنها نمایانگر گروه‌های فرهنگی هستند، بلکه به ما کمک می‌کنند تا ساختارهای درونی خود را بهتر بشناسیم. یونگ توانست بر

^۱ . through

^۲ . saying

^۳ . story

^۴ . fiction

اساس «ناخودآگاه جمعی»، اسطوره را به روابط فردی ربط دهد؛ تصاویر و نمادهایی که تقریباً ثابت است و الگوهایی که در بعضی جزئیات تفاوت داشته، اما طرح کلی داستان‌ها یکی است. یونگ بر این باور بود که تمام افسانه‌های باستانی همچنان درون ما وجود دارند (رابرتسون، ۱۳۹۸، ۱۰).

کهن‌الگو ترجمه‌شده فارسی آرکی‌تایپ است؛ واژه‌ای که توسط کارل گوستاو یونگ خلق شد و پس از آن توسط طرفدارانش به‌ویژه جین شینودا بولن رونق گرفت. در متون کهن به داستان‌ها و سرگذشتی که درونی و باور شده باشد، اسطوره می‌گویند. شخصیت‌ها و حوادث تاریخی که بیش‌بین اثرات را کارساز بوده و توانسته‌اند از قله خودآگاهی و ناخودآگاهی بگذرند و به عمق برسند. زمانی که بازگشته‌اند، رسالت فرهنگی یافته و به اسطوره بدل شده‌اند. به عبارتی، در اسطوره با رفتارهای جهان‌شناختی روبه‌رو هستیم (آموزگار، ۱۳۸۰، ۳). اسطوره‌ها و کهن‌الگوها معرف نیاز روحی و روانی انسان‌ها هستند (اسماعیل‌پور، ۱۳۸۷، ۲۳).

ایران و یونان به عنوان دو سرزمین کهن و باستانی، از لحاظ اسطوره و کهن‌الگوها غنی هستند و در جایگاه رفیعی قرار دارند. کتب باستانی و منظومه‌هایی مانند شاهنامه فردوسی و ایلید و اودیسه هومر که شهرتی جهانی دارند، همه روایت‌کننده زندگی و سرشت خدایان و اسطوره‌های دو تمدن است. در این کتب ما با چهره‌ها و شخصیت‌هایی اسطوره‌ای مواجه می‌شویم که هرکدام مبین الگوهای رفتاری خاصی هستند. کی‌کاووس (کاووس) و زئوس، به‌مثابه دو اسطوره و کهن‌الگو در کتب باستانی و منظومه‌هایی ایرانی و یونانی، به مقام پادشاهی رسیدند و برای مدت‌های مدیدی در رأس قدرت، امور مُلک را اداره می‌کردند. از آنجا که کاووس و زئوس در ادبیات اسطوره‌ای دو کهن‌الگوی مهم و برجسته هستند، در این پژوهش سعی می‌شود با مراجعه به نظریه تیپ شخصیتی جین بولن، روان‌شناس آمریکایی، نوع عملکرد آنها در حوزه قدرت با هم مقایسه و تفسیر شود. بنابراین، پژوهش این پرسش را مطرح می‌کند که عملکرد کاووس و زئوس در حوزه قدرت، چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با هم داشته است و در دایره کدام کهن‌الگوهای نظریه بولن قرار می‌گیرند؟

ادبیات تحقیق

موضوع این پژوهش نو و بدیع است؛ به این معنا که تحقیقی مانند این موضوع تاکنون انجام نشده است. باین‌حال، بررسی ادبیات پیشین نشان می‌دهد که تحقیقاتی مرتبط با آن ضرورت گرفته است. برای مثال، ستاری (۱۳۸۸) به «بررسی روند تطور شخصیت کاووس از روزگار باستان تا شاهنامه» پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که کاووس در اوستا، شهریار فره‌مند و تواناست، در دوره‌های میانه، دارای سبکسری‌ها و کژرو‌هاست و در دوره بعد از اسلام، او را نمونه فرمانروای همه خودکامگان افسانه و تاریخ می‌دانند.

بوشاسب (۱۳۹۰) به «بررسی تطبیقی شخصیت‌های اساطیر یونان: فریدون-زئوس و ضحاک-تیفوئوس» پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تولد در خفا از ترس کشته‌شدن، تغذیه از شیر حیوانات، زنده‌ماندن و رسیدن به مقام بزرگ برخلاف خواسته شاهان، گرفتن انتقام به کمک دیگران، به بند کشیدن دشمن، تقسیم جهان و داشتن سلاح آسمانی از ویژگی‌های مشترک فریدون و زئوس است. به علاوه هر دو دشمنان خوفناکی مانند ضحاک و تیفوئوس را در مقابل داشتند.

فاتحی و شهریار (۱۳۹۹) «سیر تحول ایزدوای از اسطوره به کی کاووس» در حماسه را بررسی کرده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که کاووس شاهنامه صورت تحول‌یافته و انسانی وایو، ایزد باد و هواست که در شاهنامه در قالب پادشاهی حماسی نمایان شده است.

گلی آیک (۱۳۹۲) به «شخصیت‌شناسی کاووس در شاهنامه» پرداخته و به این نتیجه رسیده است که کاووس در شاهنامه دارای صفات متضاد منفی و مثبت است؛ چنان‌که از یک طرف اهورایی‌صفت، دارای فرزند ایزدی و اهل کاوش و نیایش است و از دیگر سو اهریمن‌خو، خودکامه، جنگ‌طلب و کم‌خرد.

رحیمی و رحیمی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «یافته‌هایی از کهن‌الگوی آرس و آرکی‌تایپ زئوس (جنگ و قدرت)»، برخی از جنبه‌های شخصیتی زئوس را بررسی می‌کنند و به این نتیجه می‌رسند که در یونان باستان هیچ شخصیتی مانند زئوس برای قدرت، حاکمیت و مدیریت تخصص ندارد و شخصیتی مقتدر و فرمانرواست که برای انسان‌ها روشنائی و آگاهی می‌آورد، ولی در درون، اسیر قوانین خود و دشمن نیروی زندگی است.

دزفولیان و طالبی (۱۳۸۹) به «مقایسه اساطیر یونان و ایران بر اساس اندیشه باختمین» پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد عمده‌ترین تفاوت‌ها میان اسطوره‌های یونان باستان و ایران عبارت است از: حذف دیگری در اسطوره‌های یونانی و عدم آن در اسطوره‌های ایرانی، وجود گفت‌وگو و دیالوگ در اساطیر یونانی و تک‌صدایی اسطوره‌های ایرانی و تفکیک کارکرد خدایان در اساطیر یونان و عدم آن در اسطوره‌های ایرانی.

با بررسی ادبیات پژوهش و موضوع تحقیق می‌توان نوآوری این پژوهش را در دو نکته بیان کرد: اول، بررسی و مقایسه عملکرد کاووس و زئوس در حوزه قدرت و دوم، تفسیر عملکرد این دو اسطوره بر مبنای نظریه تیپ شخصیتی بولن.

روش تحقیق

به دلیل آنکه پژوهش با هدف مقایسه تیپ شخصیتی دو کهن‌الگو در حوزه قدرت انجام می‌شود، بالطبع روش تحقیق هم مقایسه‌ای است. روش مقایسه‌ای، ابزار ارزیابی نظام‌مند الگوهای شباهت و تفاوت و درک تنوع است. این روش بر حسب ماهیت ترکیبی مطالعات مقایسه‌ای صورت‌های مختلفی می‌یابد. گاه با کشف تفاوت‌های پدیده‌های تقریباً مشابه، در پی عواملی است که «حضور و غیبت‌شان با حضور و غیبت آن تفاوت‌ها هماهنگ است و می‌تواند به منزله علل پدیده مورد تبیین نامزد شوند» (لیتل، ۱۳۷۳، ۴۵). در این صورت، مقایسه راهی برای استنباط علمی با هدف حرکت از توصیف صرف به سوی تحلیل یا تبیین است. گاه تأکید مقایسه بر

شباهت‌هاست تا از آن طریق، دست به تعمیم، تقریب و سازگاری بزند؛ اما از توجه به تفاوت‌ها نیز وانی‌ماند که به خاطر تأکید بر شباهت‌ها تطبیقی خوانده می‌شود (علی‌حسینی و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۰۸). با استفاده از روش مقایسه‌ای، شباهت‌ها و تفاوت‌های کی کاووس و زئوس در حوزه قدرت بررسی و مشخص خواهد شد.

چارچوب نظری

جین شینودا بولن، روان‌شناس و نویسنده آمریکایی است که بعد از تحصیل در دانشگاه‌های کالیفرنیا و سانفرانسیسکو در رشته روان‌پزشکی، تحت تأثیر آرا و نظرات کارل گوستاو یونگ قرار گرفت و بر مبنای نظرات او به مطالعه و تحقیق درباره اساطیر و کهن‌الگوهای یونانی پرداخت. به عقیده بولن، «هر یک از رب‌النوع‌ها دارای شاخصه‌های عاطفی و نیازهایی هستند که تنها به خودشان اختصاص دارد که موجب پیدایی ساختار شخصیتی ویژه‌ای می‌شود» (بولن، ۱۳۹۳، ۱۹). بولن سعی می‌کند از رفتار و شخصیت اسطوره‌ها و کهن‌الگوها برای شناخت تیپ شخصیتی افراد استفاده کند: «خدایان و خدایانوان ساکن در المپ خصوصیات انسانی داشتند. رفتار، کنش‌های عاطفی، سیمای ظاهری و اسطوره‌ای آنها به رفتار و تفکر آدمیان شباهت دارد؛ چراکه کهن‌نمونه‌ها مبین الگوهای بودن و رفتارکردن در ناخودآگاه جمعی ما هستند (بولن، ۱۳۸۶، ۲۵-۲۶). بنابراین رفتار و عملکرد آدمیان مظهر عملکرد و کنش‌های اسطوره‌ها و رب‌النوع‌هاست و می‌توان از طریق آن، روان و شخصیت افراد را مطالعه کرد.

بولن اسطوره‌ها و کهن‌الگوهای یونانی را در دو دسته مردان و زنان تقسیم می‌کند. کهن‌الگوهای مردان عبارت‌اند از: زئوس، رب‌النوع آسمان- حیطه اراده و قدرت (بولن، ۱۳۸۶)؛ پوزیدون، رب‌النوع دریا- حیطه عواطف و غرایز (بولن، ۱۳۸۶، ۱۰۹)؛ هادس، رب‌النوع جهان زیرین- حیطه ارواح و ناخودآگاه (بولن، ۱۳۸۶، ۱۴۳)؛ آپولو، رب‌النوع خورشید- کمانگیر و قانون‌گذار (بولن، ۱۳۸۶، ۱۸۷)؛ هرمس، رب‌النوع پیام‌رسان- هاتف، رند و مسافر (بولن، ۱۳۸۶، ۲۳۵)؛ آرس، رب‌النوع جنگ- جنگجو، عاشق و فوران

احساسات (بولن، ۱۳۸۶، ۳۱۷) و هفاستئوس، رب النوع صنعت، استادکار، مخ بیع و گوشه گیر (بولن، ۱۳۸۶، ۳۵۷).

بولن کهن‌الگوهای زنان را به هفت کهن‌الگو تقسیم می‌کند که عبارت‌اند از: آرتمیس، کهن‌الگوی شکار و ماه- رقابت جو و خواهر (بولن، ۱۳۸۶، ۷۹)؛ آتنا، کهن‌الگوی عقل و صنایع دستی- مدبر، جنگاور و دختر محبوب بابا (بولن، ۱۳۸۶، ۱۱۷)؛ هستیا، کهن‌الگوی زندگی خانوادگی- زن خردمند و دوشیزه (بولن، ۱۳۸۶، ۱۵۷)؛ هرا، کهن‌الگوی ازدواج و وفای به عهد- پرشکوه و بزرگ بانو (همان، ۱۹۹)؛ دیمتر، کهن‌الگوی غلات- تغذیه کننده و مادر (بولن، ۱۳۸۶، ۲۳۵)؛ پرسفون، کهن‌الگوی ملکه جهان زیرین- زن پذیرا و دختر مامان (بولن، ۱۳۸۶، ۲۷۱) و آفرودیت، کهن‌الگوی عشق و زیبایی- زن خلاق و معشوقه (بولن، ۱۳۸۶، ۳۱۷).

از نگه بولن، هرکدام از این رب النوع‌ها و کهن‌الگوها، معرف تیپ شخصیتی منحصربه فردی هستند. برای مثال، در رویکردهای روان‌شناسانه بولن، «ژئوس ظرفیت و توانایی این را داشت که فرمانروا شود. مردان و زنانی وجود دارند که می‌توانند مانند ژئوس باشند... [فردی با چنین شاخصه‌ای] خواهان اختیار و قدرت است و برای رسیدن به هدف‌های خود ریسک می‌کند. او دوست دارد خود، رئیس خودش باشد و نمی‌خواهد برای دیگری کار کند» (بولن، ۱۳۹۴، ۴۹-۵۰). بنابراین این کهن‌الگو را باید برتری طلب به حساب آورد. او سعی می‌کند شرایط را به گونه‌ای رقم بزند که تک‌صدایی گسترش پیدا کند و صداهای دیگر که تهدیدکننده قدرت او هستند، از بین بروند یا محدود شوند (خلیل‌پور و همکاران، ۱۴۰۲، ۸۴).

در روان‌شناسی بولن، کهن‌الگوی ژئوس می‌تواند به مقام فرمانروایی دست پیدا کند. بسیاری از مردان و زنان از این شاخصه برخوردار هستند. «افراد ژئوسی خواهان در اختیار گرفتن قدرت برای خود هستند و برای دست یافتن به این هدف، خطرپذیری می‌کنند. آنها کارکردن برای خودشان را ترجیح می‌دهند» (بولن، ۱۳۹۴، ۴۹-۵۰) و تمایلی به زیردست بودن ندارند. در یک نگاه کلی، شخصیت‌های ژئوسی قدرت طلب بوده و در این موضوع،

انحصارطلبانه رفتار می‌کنند و اوج‌گیری صداهای دیگر را در برابر صدای خود نمی‌پسندند (خلیل‌پور و همکاران، ۱۴۰۲، ۸۴).

بحث و بررسی

کیکاووس و حوزه قدرت

کیکاووس از پادشاهان نامی ایران است که در متون باستانی، میانه و بعد از اسلام از او یاد شده است. او در اوستا فرزند «کی‌اپویه» و نوه «کی‌قباد» است. اما در شاهنامه فردوسی و متون پسین، کیکاووس را فرزند قباد دانسته‌اند. در بند ۴۵ آبان‌پشت و بند ۲ آفرین بر پیام بر زرتشت به توانمندی کیکاووس اشاره شده است: «کیکاووس توانای پرورج در بالای کوه ارزقیه صد اسب، هزار گاو، ده هزار گوسفند برای او قربانی کرد. در فروردین‌یشت، بند ۱۳۲، فروهر پاک‌دین کیکاووس ستایش شده است. بر پایه مطالب آبان‌یشت، بند ۴۶ و بهرام‌یشت بند ۳۹، کیکاووس دارای پیروزی بود که دیگر شاهان آرزومند آن بودند (پروان و رضایی‌دشت ارژنه، ۱۳۹۸، ۹۵).

در بندهش، کیکاووس چنین توصیف شده است: «در شاهی (کاووس)، در همان هزاره و دیوان ستیزه‌گر شدند و او شتر به کشتن آمد و اندیشه کاووس را گمراه کردند تا به کارزار آسمان شد و سرنگون فرو افتاد، قَره از او گرفته شد (فرنیغ‌دادگی، ۱۳۷۱، ۱۴۱).

در کتاب نهم دین‌کرد، فصل ۲۱ فقرات ۴-۱۲ چنین بیان شده است که دیوان قصد هلاک کیکاووس را داشتند، او را فریب دادند و پادشاهی او بر هفت کشور را در نظر او خوار کردند و او را به شهریار آسمان و نشیمن‌گاه امشاسپندان فریب دادند. کاووس به فریب آنان بنای ستیزه با ایزدان گذاشت و با گروه دیوان به تاریکی افتاد و دست از ستیزه برداشت تا خداوند، قَره ایزدی از او گرفت و او از اوج (فر) به دریای فراخ کرات افتاد (پورداوود، ۲۵۳۶، ۲۲۹/۲).

درباره کاووس در مینوی خرد آمده است: «و از کاووس این سود بود که سیاوش از تن او آفریده شد و بسیار اعمال دیگر از وی سرزد» (مینوی خرد، فصل ۲۶، بندهای ۵۴-۵۵) و جم و فریدون و کاووس و سروران دیگر از دین بهره‌وری داشتند و نیامدنشان به بهشت و نیز اینکه نسبت به خدای خویش ناسپاس شدند، به سبب این بود که خرد به آنان کم رسیده بود» (مینوی خرد، فصل ۵۶، بند ۲۱).

ویژگی‌های کاووس در متون سده میانه، یعنی دین‌کرد، بندش، گزیده‌های زادسپرم، مینوی خرد و روایت پهلوی به دو دسته نیک و بد تقسیم می‌شود:

در دسته اول، کاووس پادشاهی توانا و پرورج است، با نیرومندی بر هفت کشور پادشاهی داشته، بر مردمان و دیوان فرمان رانده است، بر میانه البرز کاخی ساخته و از فراز آن بر دیوان و رفتار و کردار آنان نظارت کرده و ایشان را از گزند رسانیدن به جهان و جهانیان بازداشته است و از او سیاوش و از سیاوش کیخسرو، آراینده جهان و به خواری کشانده قوی‌ترین دشمن ایران زاده می‌شود (میرفخرایی، ۱۳۶۹، ۱۹۹-۲۰۰).

در باب صفات نکوهیده کاووس در متون سده میانه، باید گفت کاووس، پادشاهی خودکامه و فزون‌خواه است که بر اثر وسوسه دیوان، با ستیز با هرمزد و امشاسپندان برمی‌خیزد و ادعای خدایی می‌کند. دیوان در او می‌دمند و آرزوی حکومت کردن بر آسمان‌ها در دلش بیدار می‌کنند، از سپاهش دور می‌شود، فرّه کیانی از او جدا می‌شود و سرانجام از زندگانی جاوید محروم و فانی می‌شود. کاووس به فریب دیوان، دستور کشتن «اوشنر»، وزیر پارسا و دانشمند خود را می‌دهد. همچنین کاووس به یکی از سرداران خود دستور می‌دهد گاو پاینده مرز ایران و توران را بکشد تا او بتواند بخشی از توران را به ایران بپیوندد (میرفخرایی، ۱۳۶۹، ۲۰۰).

در متون بعد از اسلام مانند تاریخ طبری، تاریخ بلعمی، آثار الباقیه، آفرینش و تاریخ نوشته مقدسی و الکامل فی تاریخ ابن اثیر هم درباره کی کاووس

سخن گفته شده است، اما جامع‌ترین و مفصل‌ترین داوری‌ها درباره شخصیت کی کاووس و عملکرد او در حوزه قدرت، به شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی تعلق دارد.

شیوه دستیابی به قدرت

در آغاز پادشاهی کی کاووس در شاهنامه، داوری فردوسی درباره او چنین است: «کاووس شاه بدی است رسته از بیخ نیک» (حمیدیان، ۱۳۸۳، ۲۵۷) و «کسی که فزه و نام پدر را تباه می‌کند و گمراه است» (امینی، ۱۳۹۱، ۱۰۰).

اگر شاخ بد خیزد از بیخ نیک / تو با شاخ تندی میاغاز ریک

گر او بفکند فرّ و نام پدر / تو بیگانه خوانش مخوانش پسر (فردوسی، ۱۹۶۰، ۷۶، ش ۵، ۷).

وقتی او جانشین پدر می‌شود، سراسر جهان او را بنده‌اند و از آلات و ابزار حشمت و شوکت و جاه چیزی کم ندارد (امینی، ۱۳۹۱، ۱۰۰).

چو کاووس بگرفت گاه پدر / مر او را جهان بنده شد سر بسر

همان تخت و هم طوق و هم گوشوار / همان تاج زرین زیرج نگر (فردوسی، ۱۹۶۰، ۷۶، ش ۱۱، ۱۳).

تلاش برای بسط دایره قدرت

کاووس خود را از همه پادشاهان پیشین برتر می‌داند و برای ارضای قدرت‌طلبی خود، قصد فتح مازندران و شکست دیوهای آن دیار را دارد:

من از جم و ضحاک و از کیقباد / فزونم ببخت و بفر و به داد

دل رزمجویش ببست اندران / که لشکر کشد سوی مازندران (فردوسی، ۱۹۶۰، ۷۷-۷۸، ش ۳۹، ۳۶).

مشورت‌ناپذیری کی‌کاووس در حوزه قدرت

زمانی که بزرگان ایران زمین از این طرح کاووس باخبر می‌شوند، نگران شده و زال او را پادشاهی خودکامه می‌خواند که فاقد تجربه است:

همی گفت کاووس خودکامه مرد / نه گرم آزموده زگیتی نه سرد (فردوسی، ۱۹۶۰، ۸۹، ش ۷۶).

کیکاووس پادشاهی خودکامه و خودرأی است و به نظرات مشاوران و بزرگان اهمیتی نمی‌دهد. پس از تصمیمش برای فتح مازندران، زال نزد او رفته و سعی می‌کند او را از اجرای این طرح بازدارد:

چنین گفت کای پادشاه جهان / سزاوار تختی و تاج مهان

ز تو پیشتر پادشه بوده‌اند / که این راه هرگز نپیموده‌اند

منوچهر شد زین جهان فراخ / ازو ماند ایدر بسی گنج و کاخ

همان زو و با نوذر و کیقباد / چه مایه بزرگان که داریم یاد

ابا لشکر گشن و گرز گران / نکردند آهنگ مازندران (فردوسی، ۱۹۶۰، ۸۱-۸۲، ش ۱۱۶، ۱۱۵، ۱۱۴، ۱۱۲، ۱۱۱).

اما کی‌کاووس به پند و اندرز زال توجهی نمی‌کند و بزرگی و افزون بودن سپاه و قدرت خود نسبت به پادشاهان پیشین را دلیل موجه ای برای حمله به مازندران و نبرد با دیوان می‌داند:

چنین پاسخ آورد کاووس باز / کز اندیشه تو نیم بی‌نیاز

ولیکن من از آفریدون و جم / فزونم به مردی و فر و درم

سپاه و دل و گنجم افزون‌ترست / جهان زیر شمشیر تیز اندرست (فردوسی، ۱۹۶۰، ۸۲، ش ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸).

اسارت و شکست در جنگ مازندران

کیکاووس با سپاهش به مازندران به راه افتاد و زمانی که به مازندران رسید، به شاه مازندران آگاهی دادند که از ایران سپاهی گران به این سرزمین آمده است تا آن را به چنگ آرد. پادشاه مازنداران با شنیدن خبر لشکرکشی کاووس خشمگین شد و از یکی دیوان آنجا که نامش سنجه بود، درخواست کمک کرد. سپس چون ابری سیاه با لشکر دیوان به پرواز درآمد و جهان را چون دریای سیاه تیره و تر گردانید و کل سپاه کی کاووس را به اسیری درآورد و هرچه داشتند از گنج و خواسته به تاراج رفت و لشکریان اسیر شدند (جویی، ۱۳۸۸، ۲۵).

کم‌خردی کی کاووس در حوزه قدرت

فردوسی به عنوان یکی از بزرگ‌ترین نظریه‌پردازان خردگرایی، مفهوم خرد و بی‌خردی را بر اساس شخصیت‌های مختلف در شاهنامه به تصویر کشیده است؛ برای نمونه بررسی حوادثی که در دوران عمر ۱۵۰ ساله کی کاووس روی داده است و نیز نحوه برخورد او با وقایع گوناگون، پهلوانان، بزرگان و دشمنان ایران که به‌طور کلی مطالعه اجمالی «خلقیات» و «کاراکتر» (شخصیت) کی کاووس از جهات متعدد قابل توجه است، به نحوی که در بین پادشاهان دوران اساطیری و پهلوانی ایران، کی کاووس پادشاهی است بی‌گانه؛ هم از نظر خلق و خو و مَنش و هم از جهت کارهای گوناگونی که انجام داده است. کارهایی نابخردانه و نسنجیده او در طول سالیان دراز، ایران و پهلوانان ایران و قوم ایرانی را با ناکامی‌ها و دشواری‌ها و مسئولیت‌های سنگین رودرو کرده است. از طرف دیگر، کوشش‌هایی که برای جبران اشتباهات و

ندانم‌کاری‌های او انجام پذیرفت، حماسه ملی ما را به اوج خود رسانید (کردنوقایی و همکاران، ۱۳۹۷، ۱۴۰ به نقل از میرشکاک، ۱۹۹۱). یکی از اقدامات کاووس که مبین کم‌خردی اوست، فریب‌خوردن از دیوان برای پرواز به آسمان است. در شاهنامه به خواست ابلیس، دیوی نغز دست کاووس را گمراه می‌کند تا او برای پی‌بردن به راز آسمان و چگونگی گردش چرخ، به یاری چهار عقاب آموزش‌دیده، به آسمان برشود:

دل شاه از آن دیو بی‌راه شد / روانش ز اندیشه کوتاه شد

گمانش چنان شد که گردان سپهر / به گیتی مر او را نمودست چهر

از آن پس عقاب دلاور چهار / بیاورد و بر تخت بست استوار

نشست از بر تخت کاووس شاه / که اهریمنش برده بددل ز راه

شنیدیم که کاووس شد بر فلک / همی رفت تا بر رسد بر ملک (فردوسی، ۱۹۶۰، ۱۵۲-۱۵۳، ش ۳۸۶، ۳۸۷، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۷).

اما کاووس در آرزوی فرمانروایی بر آسمان ناکام می‌ماند و تخت او بر زمین آمل می‌افتد:

چو با مرغ پرنده نیرو نماند / غمی گشت پرها بخوی درنشانند

نگونسار گشتند ز ابر سیاه / کشان بر زمین از هوا تخت شاه

سوی بیشه شیرچین آمدند / بآمل بروی زمین آمدند

به جای بزرگی و تخت نشست / پشیمانی و درد بودش بدست (فردوسی، ۱۹۶۰، ۱۵۳-۱۵۴، ش ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۶).

نکوهش‌های تلخ و گزاینده فروسی از کاووس که نماد پادشاهی دروغین و نابه‌آیین است، جای‌جای در شاهنامه می‌بینیم. فردوسی، در چهره کاووس، خودکامگی، سبکسری، بیداد، گمراهی و دیگر خوی‌های بد این‌گونه را می‌نکوهد و در هم می‌کوبد؛ خوی‌هایی که پادشاهی راستین را از فزّه و فروغ بایسته آن به دور می‌دارند (کزازی، ۱۳۸۸، ۶۹).

ناپروایی و دلیری فرووسی در ستیز با ستم و آویزش با خودکامگی تا بدانجاست که حتی پروا نمی‌کند که شاه را دیوانه یا بی‌خرد بخواند (کزازی، ۱۳۸۸، ۶۹). گودرز را گویند:

به نزدیک این شاه دیوانه رو / وز این در سخن یاد کن نو به نو

کسی را که جنگی چو رستم بود / بی‌بازار او را، خرد کم بود (فردوسی، ۱۹۶۰، ۲۰۲-۲۰۳، ش ۴۱۰).

پهلوانان ایران هم در بی‌خردی و بی‌مغزی کاووس با گودرز هم‌داستان هستند:

تو دانی که کاووس را مغز نیست به تیزی سخن‌گفتنش نغز نیست (فردوسی، ۱۹۶۰، ۲۰۴، ش ۴۲۲).

لحن اقتدارگرایانه

یکی از نکات جالب در روایت کاووس، کاربرد فعل «بفرمود» یا «فرمان داد» به‌جای «گفت» است که بیانگر لحن آمرانه و استیلایی او در روابط متقابل با دیگران است. در کل روایت پادشاهی کاووس، فعل «فرمود» تنها برای کاووس شاه است که استفاده می‌شود؛ البته باید توجه داشت که بفرمود در معنای فرمان‌دادن هم متصور است؛ اما لحن آمرانه شخصیت والد در هر وجه آن قابل تأیید است؛ برای نمونه، در چند بیت متوالی، چند کنش گفتن صورت می‌پذیرد: یکی توسط رامشگر و سپس دیوانسالار و دیگری توسط کاووس شاه؛ تنها برای کاووس است که از واژه «بفرمود»

استفاده شده است و در تمامی موارد دیگر از مشتقات مصدر «گفتن» استفاده می‌شود (هوشنگی و مددیان‌پاک، ۱۴۰۱، ۸۰):

چو رامشگری، دیو زی پرده دار / بیامد که خواهد بر شاه بار /

چنین گفت کز شهر مازندران / یکی خوش نوازم ز رامشگران

برفت از پس پرده سالار بار / خرامان بیامد بر شهریار

بگفتش که رامشگری بر درست / ابا بربط و نغز رامشگرست (فردوسی، ۱۹۶۰، ۷۷، ش ۱۷، ۱۸، ۲۰، ۲۱).

اما در مقابل کاووس می‌گوید:

بفرمود تا پیش او خواندند / بر رود سازانش بنشانند (فردوسی، ۱۹۶۰، ۷۷، ش ۲۳).

یا آنکه:

بفرمود پس گیو را شهریار / دوباره ز لشگر گزیدن هزار (فردوسی ۱۹۶۰، ۸۴، ش ۱۶۹).

بدگمانی و هراس کی کاووس از دست رفتن تخت قدرت

در شاهنامه فردوسی ابیاتی هست که مبین بدگمانی کی کاووس به بزرگان و پهلوانان است. او همواره در هراس از دست دادن تاج و تخت است. مشهورترین نمونه آن، امتناع کی کاووس از فرستادن به موقع نوشدارو برای درمان زخم سهرابی است که در نبرد با پدرش رستم زخمی شده است. دلیل اصلی این کردار نکوهیده کی کاووس، ترس او از قدرت گرفتن و اتحاد رستم و سهراب و برافتادن پادشاهی اش است:

بدو گفت کاووس کز انجمن / اگر زنده ماند چنان پیلتن

شود پشت رستم بنیر و ترا / هلاک آورد بی گمانی مرا

اگر یک زمان زو به من بدرسد / نسازیم پاداش او جز به بد

کجا گنجد او در جهان فراخ / بدان فر و آن برز و آن یال شاخ
(فردوسی، ۱۹۶۰، ۲۴۲، ش ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱).

ژئوس و حوزه قدرت

شیوه دستیابی ژئوس به قدرت

ژئوس خدای المپیایی آسمان و رعد، پادشاه همه خدایان و انسان‌های دیگر و در نتیجه شخصیت اصلی در اساطیر یونان است. گمان می‌رود نام ژئوس از کلمه یونانی باستان به معنای روشن گرفته شده باشد. این کلمه ارتباط تنگاتنگی با dies دارد که کلمه لاتین «روز» است و تاریخچه بسیار باستانی دارد. بنابراین، بسیاری از اسطوره‌شناسان معتقدند که ژئوس یکی از قدیمی‌ترین خدایان یونانی است (Angelice Master, n.d:1).

بر اساس یک افسانه کُرت که بعداً توسط یونانیان پذیرفته شد، کروئوس، پادشاه تایتان‌ها، پس از اطلاع از اینکه یکی از فرزندانش قرار است او را از سلطنت خلع کند، به محض تولدشان، آنها را می‌بلعید. اما رئا، همسر کروئوس، هنگام تولد ژئوس، سنگی را به جای او در قنداق پیچید و کروئوس هم سنگ را بلعید و به این طریق ژئوس از مرگ نجات یافت بود. ژئوس در دوران کودکی در غاری در کُرت توسط توسط پوره (یا بز ماده) آمالتیا شیر می‌خورد و کُورت‌ها (جنگجویان جوان) از او محافظت می‌کردند، پس از اینکه ژئوس به سن بلوغ رسید، شورشی را علیه تایتان‌ها رهبری کرد و موفق شد کروئوس را از تخت سلطنت خلع کند، و پادشاهی بر جهان را با برادرانش هادس و پوزئیدون تقسیم کرد (Britanica, 2024:1).

چالش‌های زئوس در دوره قدرت و پادشاهی

زئوس بعد از مغلوب کردن کروئوس و تایتان‌ها به پادشاهی جهان رسید، اما در دوران حکمرانی و قدرت، با چالش‌هایی جدی مواجه شد. اولین چالش او، نبرد با «غول‌ها»^۱ است و با «خدایان المپیا»^۲ نبرد می‌کند. غول‌ها فرزندان «گایا»^۳ هستند که از قطره‌های خونی که کروئوس پدرش، «اورانوس»^۴ را اخته کرد، به دنیا آمدند. آپلودوروس کامل‌ترین شرح از این جنگ ارائه می‌دهد. او می‌گوید گایا از عصبانیت از اینکه چگونه زئوس فرزندان‌ش، تایتان‌ها را زندانی کرده بود، غول‌ها را به اورانوس برد. در این نبرد، زئوس موفق می‌شود پورفیریون، قدرتمندترین غول‌ها را با صاعقه شکست دهد (Hard, 2004, 86).

پس از اینکه زئوس تایتان‌ها را شکست داد و آنها را به تارتاروس تبعید کرد، حکومت او توسط هیولای تایفون، یک موجود مارپیچ غول‌پیکر که برای کنترل کیهان با زئوس مبارزه می‌کند، به چالش کشیده می‌شود. به گفته هسیود، تایفون از فرزندان گایا و تارتاروس است (Ogden, 2013: 72-73). طبق نوشته هزیود، زئوس به سهولت، با پرتاب صاعقه، تایفون را شکست می‌دهد. در مقابل، آپلودوروس روایت پیچیده‌تری از نبرد زئوس و تایفون ارائه می‌دهد. بر اساس روایت آپلودوروس، هیولا به بهشت حمله می‌کند و همه خدایان از ترس تبدیل به حیوانات می‌شوند و به مصر می‌گریزند، جز زئوس که با صاعقه و داس خود به هیولا حمله می‌کند. تایفون مجروح می‌شود و به کوه کاسیوس در سوریه عقب‌نشینی می‌کند؛ جایی که زئوس با او دست‌وپنجه نرم می‌کند و او را شکست می‌دهد (Hard, 2004: 85).

زئوس بعد از شکست دادن پدرش کروئوس و غول‌ها و تایتان‌ها، چندین شورش دیگر را هم سرکوب می‌کند و به گفته هومر شاعر یونانی، در قله المپ، بلندترین کوه یونان اقامت می‌کند. زئوس از موقعیت رفیع خود در

1. Giants

2. Olympian gods

3. Gaia

4. Uranus

بالای کوه المپ برای مشاهده زندگی آدمیان بهره می‌برد و به مثابه دانای کل، امور آنها را می‌بیند، همه چیز را اداره کرده، رفتار نیک را پاداش داده و رفتار بد را مجازات می‌کند. زئوس علاوه بر اجرای عدالت -او ارتباط قوی با دخترش دایک (عدالت) داشت- حافظ شهرها، خانه، اموال، غریبه‌ها، میهمانان و دعاکنندگان بود (Britannica, 2024:1).

کردارهای نکوهیده زئوس در حوزه قدرت

بالین‌حال، زئوس هم در برخی پیشامدها، کردارهایی منفی از خود نشان می‌دهد. هنگامی که خدایان در «مکون»^۱ گردهم آمدند تا در مورد اینکه کدام بخش را پس از قربانی دریافت کنند، «پرومته»^۲ تصمیم گرفت زئوس را فریب دهد تا انسان‌ها سهم بهتری دریافت کنند. او گاو بزرگی را قربانی کرد و آن را به دو دسته تقسیم کرد. در یک توده، تمام گوشت و بیشتر چربی گذاشت و آن را با شکم گاو نر می‌پوشاند، درحالی‌که در توده دیگر، استخوان‌ها را با چربی می‌پوشاند. پرومته، سپس زئوس را به انتخاب دعوت کرد. زئوس انبوهی از استخوان‌ها را انتخاب کرد. زئوس که از فریب پرومته خشمگین شده بود، استفاده از آتش توسط انسان‌ها را ممنوع کرد. پرومته اما آتش را از المپ در ساقه رازیانه دزدید و به انسان داد. این کار باعث خشم بیشتر زئوس شد و پرومته را با بستن او به صخره‌ای مجازات کرد؛ جایی که یک عقاب دائماً جگر پرومته را می‌خورد که هر شب دوباره تولید می‌شد. پرومته‌ئوس سرانجام توسط هراکلس از این بدبختی رها شد (Leeming, 2004:138).

زئوس که از دست انسان‌ها عصبانی شد، تصمیم می‌گیرد برای جبران نعمتی که به انسان‌ها داده شده بود، آنها را تنبیه کند. او به «هفائستوس»^۳ دستور می‌دهد تا اولین زن را از روی زمین بسازد، یک «شیطان زیبا»^۴ که فرزندانش نسل بشر را عذاب خواهند داد. پس از هفائستوس، چندین خدای

1. Mecone

2. Prometheus

3. Hephaestus

4. beautiful evil

دیگر در خلقت او سهیم هستند. هرمس نام این زن را «پاندورا»^۱ می‌گذارد. پاندورا با برادر پرومته ازدواج کرد. زئوس کوزه‌ای به او داد که در آن بدی‌های بسیاری وجود داشت. پاندورا کوزه را باز کرد و تمام شرارت‌ها را رها کرد که بشر را بدبخت کرد و تنها امید در کوزه باقی ماند (Leeming, 2004: 138).

از دیگر کردارهای نکوهیده زئوس می‌توان به سیلی که راه انداخت، اشاره کرد. زمانی که زئوس بر فراز کوه المپ قرار داشت، از قربانی کردن و دیگر نشانه‌های انحطاط انسان وحشت‌زده شد. او تصمیم گرفت بشریت را از بین ببرد و با کمک برادرش «پوزئیدون»^۲ دنیا را زیر آب برد. پس از سیل، تنها «دوکالیون»^۳ و «پیرها»^۴ باقی ماندند (Leeming, 2004: 139).

کهن‌الگوی زئوسی و تیپ شخصیتی کاووس و زئوس

در مقایسه با کاووس که به سهولت به قدرت و تخت سلطنت رسید، زئوس راه سخت و پرپیچ‌وخمی را برای رسیدن به این مقام طی کرد. بر اساس نظریه تیپ بولن، هم زئوس و هم کاووس، شخصیت‌های قدرت‌طلبی هستند که خواستار اختیار و قدرت فزاینده‌ای هستند. آنها تمایلی برای زیردست بودن دیگران ندارند و می‌خواهند بر دیگران استیلا و انحصار داشته باشند. تلاش کاووس برای فتح مازندران و فرمانروایی آسمان‌ها، مبین نگاه زئوسی او به قدرت است که حد و مرزی را بر نمی‌تابد. نگاه انحصارطلبانه کاووس به قدرت چنان است که خطر جنگ با دیوان مازندران را به جان می‌خرد و همین قدرت‌خواهی فزاینده او منجر به اسیرشدنش در دست دیوان مازندران می‌شود و سرانجام به کمک رستم از این مهلکه می‌گریزد.

زئوس هم مانند کاووس شخصیتی قدرت‌طلب است. او در اوایل خدای نور و آسمان بود، ولی اندک‌اندک به صورت بزرگ‌ترین خدایان درآمد و صاحب اختیار مطلق شد. می‌توانست همه چیز را ببیند و همه چیز را بداند.

^۱ . Pandora

^۲ . Poseidon

^۳ . Deucalion

^۴ . Pyrrha

هیچ چیز از او پنهان نبود، هیچ چیز نمی‌توانست برخلاف آنچه او خواسته بود صورت گیرد و اگر جز این می‌شد زئوس چنان به خشم می‌آمد که زمین و زمان به لرزه می‌افتاد (شفا، ۱۳۸۳، ۹-۱۰).

زئوس مردی لست که با انتخاب هر شغلی، نهایت اقتدار، قدرت و سلطه را بر آن اعمال می‌کند. زئوس پادشاه جاه‌طلبی است و توانایی ایجاد حوزه‌هایی را دارد که در آن مرجع اصلی باشد (Bakula, 2018:1). زئوس گرچه مانند کاووس شخصیتی قدرت‌طلب و ریاست‌جو است، اما ابایی ندارد که قدرت را با برادرانش تقسیم کند و آنها را در اداره امور مشارکت دهد. این جنبه از شخصیت زئوس، برخلاف کاووس شاهنامه، قدرت را نه فی‌نفسه برای ارضای میل قدرت‌طلبی‌اش، بلکه برای مدیریت و اداره امور می‌خواهد.

کهن‌الگوی آرسی و تیپ شخصیتی کاووس و زئوس

کم‌خردی و رفتارهای هیجانی یکی از مشخصات اصلی رفتار کاووس در حوزه قدرت است. این رفتار نه تنها در ماجرای تمنای کاووس برای پادشاهی آسمان، بلکه در ماجرای سیاوش و برخورد او با رستم هم تکرار می‌شود. طبق نظریه بولن، افراد دارای شخصیت کهن‌الگوی آرس، فاقد رفتار متفکرانه و سنجیده هستند و رفتارهایی از خود بروز می‌دهند که ممکن است خسارت‌های بسیاری به بار بیاورد و هم به خودشان و هم به دیگران آسیب بزند. کهن‌الگوی آرس به احساسات و واکنش‌های لحظه‌ای مربوط می‌شود. در این کهن‌الگو، هیجان‌ها و احساسات باعث رفتارهای ناگهانی می‌شود (خلیل‌پور و همکاران، ۱۴۰۲، ۸۷). افراد آرسی، هنگام خشم و عصبانیت، رفتاری غریزی و آنی دارند و به عواقب کارهای خود فکر نمی‌کنند (بولن، ۱۳۹۴، ۷۵). کهن‌الگوی آرس بیش از حد هیجانی و احساسی عمل کرده و به جای خرد، به نیروی بدنی خود متکی است. حضور قوی یک کهن‌الگو در یک فرد، تیپ شخصیتی خاصی ایجاد می‌کند. کهن‌الگوی آرس، فرمانروای جنگ که ذهن بلندپروازی دارد، با واکنش‌های آنی و ریسک‌پذیری‌اش اغلب مانع موفقیت او می‌شود (رحیمی و رحیمی، ۱۳۹۹، ۹۴).

کاووس در بسیاری از مراحل زندگی، رفتارهایی از خود بروز می‌دهد که مبین نهادینه شدن کهن‌الگوی آرسی در وجود او است. تصمیم به جنگ با دیوان مازندران، تلاش برای پادشاهی بر آسمان‌ها، کشتن گاوی که اهورامزدا برای پایان دادن به جنگ ایرانیان و تورانیان آفریده بود و پذیرش سخنان سودابه علیه سیاوش و امر کردن به او برای عبور از آتش، نشان می‌دهد که کاووس، قبل از اقدام به انجام کارهای مهم در حوزه قدرت و فرمانروایی به شدت هیجانی و تحت تأثیر احساسات است. او فاقد قوه عقلانیت و تفکر در حوادث مهم است و به عواقب کارهای خود فکر نمی‌کند.

هم‌سنخ با الگوی آرسی بولن، کاووس فردی برون‌گراست و به دلیل آنکه ثبات هیجانی ندارد، در موقعیت‌هایی که باید مدبرانه و خردمندانه تصمیم بگیرد، برمی‌آشوبد و نمی‌تواند مانع بروز رفتار ناشایست شود. کاووس آرام و قرار ندارد و با وجود داشتن قدرت و ثروت فراوان، باز هم به آرامش نمی‌رسد. این بی‌قراری هر بار در قالب یکی از رفتارهای نابهنجار او نشان داده می‌شود. در شخصیت کاووس رفتارهایی دیده می‌شود که نشان از روان‌پریشی خوبی دارد. او پرخاشگر، هنجارگریز، خودمحور و بی‌اعتنا به نیازها و احساس‌های دیگران است (کلاهیجان و پناهی، ۱۳۹۳، ۲۶۳).

در مقایسه با تیپ آرسی کی کاووس، زئوس هم در برخی کردارها در حوزه قدرت با پادشاه ایرانی مشابهت‌هایی دارد. زئوس در ماجرای برداشتن سهم قربانی فریب می‌خورد و با بی‌رحمی و خشونت‌طلبی تمام، پرومته را به بند می‌کشد و به عقابی دستور می‌دهد که هر روز جگر او را بخورد. خشم زئوس از رفتارهای انسان، او را از تعقل و خردمندی بازمی‌دارد. تا آنجا که او با کمک برادرش «پوزئیدون»، دنیا را زیر آب می‌برد. عملکرد نکوهیده زئوس تنها به این تصمیمات دردناک خلاصه نمی‌شود و او که نمی‌پذیرد انسان‌ها از خدایان شرایط بهتری داشته باشند، دستور می‌دهد همه شهرها را بر جهان انسان‌ها نازل کنند و فرمان ساخت پاندورا را برای بسط شر و بدی صادر می‌کند. بنابراین، زئوس هم مانند کی کاووس، رگه‌های فربه‌ای از کهن‌الگوی آرسی را در خود دارد؛ رگه‌هایی که منبعث از خوی اقتدارطلب و خشونت‌گرای او

است و با تصمیمات نابخردانه و بی‌رحمانه، خسارت‌های سهمگینی بر جهان خدایان و انسان‌ها وارد می‌کند.

نتیجه‌گیری

اسطوره‌ها و کهن‌الگوها دارای ویژگی‌ها و مشخصاتی هستند که گاه با هم اشتراک دارند و گاهی هم افتراق. دو اسطوره کی کاووس و زئوس هم از این منطق مستثنی نیستند. در این پژوهش، تیپ شخصیتی کی کاووس و زئوس در حوزه قدرت از دیدگاه نظریه جین شینودا بولن بررسی و مقایسه شد. یافته‌های پژوهش مبین آن است که کی کاووس در متون باستانی و میانه، شخصیتی دورگه‌ای از صفات نیک و نکوهیده در حوزه قدرت را از خود نشان می‌دهد؛ صفاتی که هم رگه‌های تیپ شخصیتی زئوسی و هم تیپ شخصیتی آرسی را در خود دارد. داوری فردوسی درباره عملکرد و تیپ شخصیتی کی کاووس در حوزه قدرت یکسره منفی و آرسی است. او پادشاه خودکامه‌ای است که نسبت به پهلوانانی مانند رستم قدرشناس است، با تصمیمات نابخردانه مانند رفتن به جنگ دیوان مازندران، ثبات مُلک و مملکت را به مخاطره می‌اندازد، به پند و اندرز بزرگانی مانند زال و گودرز واقعی نمی‌نهد، با ساده‌لوحی از دیوان فریب می‌خورد و در تمنای سلطنت بر آسمان‌ها به آنجا می‌رود و سرنوشتی جز سقوط در انتظار او نیست و با گوش جان سپردن به وسوسه‌های سودابه، فرزندش سیاوش را به کام مرگ می‌فرستد. به‌طور کلی، کی کاووس عصاره‌ای از صفات قدرت‌طلبی، فزون‌خواهی، تندخویی، آزمندی، مشورت‌ناپذیری، قدرشناسی، ک‌خردی، بدگمانی، جنگ‌طلبی، تردیدها و دل‌مشغولی‌های ناموجه، احساسات و هیجانات زودگذر است. صفاتی که عمده‌تاً در کهن‌الگوی آرسی نهاده شده است.

زئوس هم مانند کی کاووس دارای رگه‌های دوگانه از تیپ شخصیتی زئوسی و آرسی است. او مانند کی کاووس شخصی قدرت‌طلب است و دوست ندارد شخصی را بالاتر از خود در مدار قدرت و خدایی ببیند؛ گرچه برخلاف کی کاووس، برادرانش را در قدرت سهیم می‌کند. زئوس مانند کی کاووس،

شخصیتی خشن و جنگ‌طلب است و با وجود آنکه سعی می‌کند امور را با عدالت مدیریت کند، اما با تصمیمات گاه ناگهانی، نکوهیده و خشونت‌آمیز، بدی‌ها را در دنیای بشر می‌گستراند و رقیبانی مانند پرومته را که می‌کوشند به انسان‌ها نیکی کنند، سخت مجازارت می‌کند.

به‌طور کلی، کهن‌الگوها و اسطوره‌هایی مانند کی‌کاووس و زئوس، نماد ناخودآگاه جمعی انسان‌ها هستند و الگوهای تکرارشونده و روایت‌دار را در فرهنگ‌ها تشکیل می‌دهند. این کهن‌الگوها، روای کردارها، کنش‌ها و تیپ شخصیتی انسان‌ها هستند و هر بشری رگه‌هایی از کهن‌الگوی این اسطوره‌ها را در خود نهادینه کرده است. اسطوره‌ها، بیان نمادین شخصیت افراد بشرند و دنیای آنها مانند دنیای انسان‌ها خاکستری و تلفیقی از صفات پسندیده و نکوهیده است. چنان‌که کی‌کاووس و زئوس هم به دنیای انسان‌ها تعلق دارند و اعمال‌شان، بیانگر کردار روزانه انسان‌هاست.

فهرست منابع

۱. آذفرنبلغ دادگی (۱۳۷۸). **بندهش**، برگردان مهرداد بهار، تهران: توس.
۲. اسماعیل‌پور، ابوالقاسم (۱۳۸۷). **اسطوره**، بیان نمادین، تهران: سروش.
۳. آموزگار، ژاله (۱۳۷۴). **تاریخ اساطیری ایران**، تهران: سمت.
۴. امینی، علی (۱۳۹۱). **بررسی روایات کی‌کاووس در متون اساطیری، حماسی، تاریخی ایران و مقایسه آن با روایات مشابه ملل دیگر**، پایان‌نامه دکتری، شیراز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شیراز.
۵. بوشاسب، حمید (۱۳۹۰). **بررسی تطبیقی شخصیت فریدون . زئوس و ضحاک**. تیفوئوس، ماهنامه رشد زبان و ادب فارسی، شماره ۹۷.
۶. بولن، جین شینودا (۱۳۸۶). **نمادهای اسطوره‌ای و روان‌شناسی زنان**، ترجمه آذر یوسفی، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.

۷. بولن، جین شینودا (۱۳۹۳). **نمادهای اسطوره‌ای و روان‌شناسی مردان**، ترجمه مینو پرنیانی و پرتو پارسی، تهران: آشیان.
۸. بولن، جین شینودا (۱۳۹۴). **انواع مردان**، ترجمه فرشید قهرمانی، تهران: بنیاد فرهنگ و زندگی.
۹. پی.نا (۱۳۸۳). **افسانه خدایان**، گردآوری و ترجمه، شجاع‌الدین شفا، تهران: دنیای نو.
۱۰. پروان، حمیده و رضایی‌دشت، ارژنه (۱۳۹۸). بررسی تحلیلی تطبیقی اسطوره‌های پرواز (کی کاووس، نمرود، ووی، ایکاروس و دانته)، **پژوهشنامه ادب حماسی**، شماره ۳۷.
۱۱. پورداوود، ابراهیم (۲۵۳۶). **پشت‌ها**، به کوشش بهرام فره‌وشی، تهران: دانشگاه تهران.
۱۲. جویی، عزیزالله (۱۳۸۸). **فردوسی، حکیم ابوالقاسم**، جلد سوم، تهران: دانشگاه تهران.
۱۳. حمیدیان، سعید. (۱۳۸۳). **درآمدی بر اندیشه و هنر فردوسی**، تهران: ناهید.
۱۴. خلیل‌پور، غلامحسین و همکاران (۱۴۰۲). تحلیل شخصیت مردان در رمان شازده احتجاب از هوشنگ گلشیری بر اساس آرای کهن‌الگویی جین شینودا بولن، **سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)**، شماره ۹۱.
۱۵. دزفولیان، کاظم و طالبی، معصومه (۱۳۸۹). مقایسه اساطیر یونان و ایران بر اساس اندیشه باختین، **ادبیات تطبیقی**، سال دوم، شماره سوم.
۱۶. رحیمی، کبری و رحیمی، سعدالله (۱۳۹۹)، یافته‌هایی از کهن‌الگوی آرس و آرکی‌تایپ زئوس (جنگ و قدرت)، **دستاوردهای نوین در علوم انسانی**، شماره ۳۳.
۱۷. ستاری، رضا (۱۳۸۸). بررسی روند تطور شخصیت کاووس از روزگار باستان تا شاهنامه، **تاریخ ادبیات**، شماره ۶۰.
۱۸. علی‌حسینی، علی و همکاران (۱۳۹۶). بررسی روش مقایسه‌ای در مطالعات فلسفی-سیاسی، **مطالعات معرفتی**، شماره ۷۰.

۱۹. فاتحی، اقدس و شهیری، حسن (۱۳۹۹). سیر تحول ایزد وای از اسطوره به کی کاووس در حماسه، ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، شماره ۵۸.
۲۰. فردوسی، ابوالقاسم (۱۹۶۰). شاهنامه فردوسی، متن انتقادی، تحت نظری. ا. برتلس، چاپ مسکو.
۲۱. کردنوقایی، رسول و همکاران (۱۳۹۷). مؤلفه‌های کم‌خردی از نظر فردوسی بر اساس شخصیت کی کاووس، پژوهش‌های ادبیات تطبیقی، شماره ۱۷.
۲۲. کزازی، میرجلال‌الدین (۱۳۸۸). مازهای راز جستارهایی در شاهنامه، تهران: مرکز.
۲۳. کلاهیچیان، فاطمه و پناهی، لیلا (۱۳۹۲). روان‌شناسی شخصیت کاووس در شاهنامه، ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، شماره ۳۷.
۲۴. گلی‌آیک، مجتبی (۱۳۹۲). شخصیت‌شناسی کاووس در شاهنامه، کاوش‌نامه، شماره ۲۷.
۲۵. لیتل، دانیل (۱۳۷۳). تبیین در علوم اجتماعی؛ درآمدی بر فلسفه علم الاجتماع، ترجمه عبدالکریم سروش، تهران: صراط.
۲۶. میرشکاک، یوسفعلی (۱۳۶۹). در سایه سیمرغ، تهران: کتاب نشر.
۲۷. میرفخرایی، مهشید (۱۳۶۹). اسطوره کاووس در گذر زمان، فرهنگ، شماره ۷.
۲۸. مینوی خرد (۱۳۵۴). ترجمه احمد تفضلی، تهران: رز.
۲۹. هوشنگی، مجید، مددیان‌پاک، طاهره (۱۴۰۱). بررسی روانکاوانه شخصیت‌های زال، کی کاووس و رستم با رویکرد تحلیل رفتار متقابل، مطالعات بین رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی، شماره ۳.

30. Angelic Master ,Padre. (n.d),
https://www.greekmythology.com/Olympians/Zeus/zeus.html#google_vignette.
31. Bakula,Jean.(2018), **Zeus, Archetype of the Sky, Power, and Supremacy**, available at:
<https://owlcation.com/humanities/Zeus-The-Greek-God-of-Sky-Power-and-Supremacy>.
32. Buxton,Richard G.A&Smith, Jonathan Z.(2024),
myth, available at:
<https://www.britannica.com/topic/myth>
33. britannica.(2024), **Zeus Greek god**, available at:
<https://www.britannica.com/topic/Greek-mythology>.
34. Hard,Robin. (2004), **The Routledge Handbook of Greek Mythology**: Based on H.J. Rose's Handbook of Greek Mythology, Routledge Press.
35. Leeming,David.(2004). **Flood | The Oxford Companion to World Mythology**. Oxford University Press.
36. Ogden, Daniel.(2013), **Drakon: Dragon Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds**, Oxford University Press.